

УДК 631.11:336.717.063

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ОЦІНКИ ВПЛИВУ ТРАНСАКЦІЙНИХ ВИТРАТ НА ФУНКЦІОНУВАННЯ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

С. Тимофіїв, аспірант

Львівський національний аграрний університет

Тимофіїв С. Методологічні аспекти оцінки впливу транзакційних витрат на функціонування аграрних підприємств

Проаналізовано роль транзакційних витрат у формуванні стану середовища національної економіки. Запропоновано систему показників для кількісної оцінки рівня транзакційних витрат у межах економіки та окремих галузей. Проведено якісний аналіз впливу транзакційних витрат на ефективність функціонування економічних суб'єктів аграрної галузі.

Ключові слова: аграрний сектор, транзакційні витрати, навантаження транзакційного сектору економіки, ефективність, методологія.

Tymofiyiv S. Methodology aspects transaction costs agents functioning in agrarian branch

The role of the transaction costs in economic environment conditions forming is analyzed. The system of indices for quantitative estimate of transaction costs level in economy and its separate branches is proposed. The qualitative analysis of transaction costs influence on the efficiency of economic agents functioning in agrarian branch is made.

Key words: agrarian sector, transaction costs, transaction sector loading, efficiency, methodology.

Тимофиев С. Методологические аспекты оценки влияния транзакционных издержек на функционирование аграрных предприятий

Проанализировано значение транзакционных издержек в формировании состояния среды национальной экономики. Предложена система показателей для количественной оценки уровня транзакционных издержек в пределах экономики и отдельных отраслей. Проведен качественный анализ влияния транзакционных издержек на эффективность функционирования экономических субъектов аграрной отрасли.

Ключевые слова: аграрный сектор, транзакционные издержки, нагрузка транзакционного сектора, эффективность, методология.

Постановка проблеми. Поступальний розвиток світової економіки та ускладнення механізмів функціонування ринку супроводжуються посиленням ролі контрактних відносин у взаємодії економічних суб'єктів із зовнішнім середовищем. Крім того, збільшується роль держави у розв'язанні економічних проблем, вирішити які не в змозі ринковий механізм. Унаслідок цього відбувається зростання питомої ваги, а отже, її значення транзакційних витрат у структурі сукупних витрат національної економіки, у тому числі в аграрній галузі.

Важлива роль транзакційних витрат у формуванні стану економічного середовища галузі сільськогосподарського виробництва вимагає достовірної оцінки характеру цього

впливу, ступеня залежності стану середовища від рівня транзакційних витрат, особливостей генерування цього виду витрат економічними суб'єктами – аграрними підприємствами та інститутами макrorівня. Результати такої оцінки мають велике значення для прийняття адекватних управлінських рішень уряду в рамках економічної політики розвитку аграрного сектору. Таким чином, сучасні економічні умови ставлять об'єктивні вимоги враховувати вплив транзакційних витрат в аналізі чинників, що визначають ефективність функціонування економічних суб'єктів аграрного ринку.

Варто зазначити, що чітко й достовірно оцінити вплив транзакційних витрат на економічне життя загалом та на окремі його

прояви можливо лише за допомогою економічного аналізу показників, що характеризують особливості функціонування потоків трансакційних витрат. У зв'язку з цим вважаємо, що актуальною проблемою на сучасному етапі є відсутність чітко окресленої методики оцінки впливу трансакційних витрат на стан економіки в цілому чи в розрізі окремих її елементів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням впливу трансакційних витрат на економіку займалися авторитетні науковці Р. Коуз, Д. Норт, Дж. Уолліс, О. Вільямсон, які заклали основи сучасної теорії трансакційних витрат, а також низка інших відомих економістів – А. Алчіан, С. Чанг, К. Ерроу та ін. [1; 2].

Серед вітчизняних дослідників-інституціоналістів слід відзначити І. Булеєва, В. Дементьєва, Р. Пустовійта [3; 4]. Крім того, на особливу увагу, на наш погляд, заслуговують дослідження С. Архієреєва [5], який значну увагу приділив вивченню трансакційного сектору української економіки як сфери, де генерується велика частина трансакційних витрат, наявних в економіці.

Зауважимо, що у працях економістів здійснюється кількісний аналіз трансакційних витрат, зокрема Д. Норт, Дж. Уолліс та згаданий уже С. Архієреєв зробили спроби оцінити масштаб трансакційного сектору та його динаміку в межах національних економік своїх країн. При цьому станом на сьогодні, на нашу думку, недостатньо уваги приділяється якісному аналізу, який би дав змогу дослідити причинно-наслідкові зв'язки між рівнем трансакційних витрат і станом економіки, виділивши певні закономірності.

Постановка завдання. Завданням нашого дослідження є розробка універсального показника рівня трансакційних витрат в економіці та оцінка впливу трансакційних витрат на ефективність функціонування економічних суб'єктів аграрної галузі за його допомогою. Об'єктом дослідження виступають витрати в трансакційному секторі аграрної галузі економіки Львівської області. Предметом дослідження є вплив трансакційних витрат на ефективність функціонування господарюючих суб'єктів.

Виклад основного матеріалу. Трансакційний сектор являє собою специфічну складову системи національного господарства, функціонування якої забезпечує формування сприятливих умов економічного середовища, в межах якого діють господарюючі суб'єкти.

На наш погляд, трансакційний сектор аграрної галузі можна представити у вигляді двох груп інституцій:

неуправлінські структури, результати функціонування яких мають вплив на макроекономічний рівень – Аграрна дорадча служба, Асоціація фермерів та приватних землевласників України, агроторгові домів, аграрні біржі тощо;

управлінські структури в особі органів державного управління – управління агропромислового розвитку, управління земельних ресурсів та ін.

Крім того, частково до складу першої групи входять ті інституції, функціонування яких безпосередньо не пов'язане з аграрною галуззю, однак вони взаємодіють із нею як однією із сфер національної економіки – це ринки збуту, фінансово-кредитні установи, аудиторські організації; а до складу другої – органи загальнодержавного управління і контролю – управління Державного казначейства, податкова служба, служби контролю якості продукції тощо.

Досліджуючи трансакційні витрати аграрної галузі економіки Львівської області, ми розглянули трансакційний сектор у розрізі витрат державного управління, зважаючи на необхідність оперувати максимально достовірною інформацією, яку можна отримати за сучасних можливостей виділення трансакційних витрат із сукупності інших витрат. Адже витрати державного управління в повному обсязі є трансакційними за своєю природою, а достовірні відомості про них можливо отримати з матеріалів звітності державних установ.

На першому етапі дослідження ми сформуливали вибірку, до якої включили такі види трансакційних витрат державного управління в аграрному секторі:

1) цільові витрати державного бюджету України на підтримку функціонування аграрної галузі економіки Львівської області; аналогічні за призначенням видатки Львівського обласного бюджету;

витрати на фінансування державних структур, які взаємодіють з галуззю сільського господарства:

фінансування державних органів, які безпосередньо стосуються аграрного сектору (Міністерство аграрної політики України, Національна академія аграрних наук, Управління агропромислового розвитку);

фінансування державних органів, які частково взаємодіють з аграрним сектором (Державний комітет України із земельних ресурсів, Державний комітет статистики, Контрольно-ревізійне управління, Державна податкова адміністрація, Державне казначейство).

З метою забезпечення достовірності результатів дослідження останні з перелічених витрат ми зарахували до трансакційних витрат аграрного сектору пропорційно до бази розподілу – множенням сумарних витрат за кожною структурою на відповідний коефіцієнт розподілу (μ). Цей коефіцієнт характеризує частку трансакційних витрат конкретних державних органів, що виникають у процесі взаємодії з аграрним сектором, у загальній структурі витрат функціонування цих органів.

Так, на нашу думку, частку трансакційних витрат Державного комітету України із земельних ресурсів, яка безпосередньо пов'язана з регулюючою діяльністю в аграрному секторі, доцільно виокремити пропорційно питомій вазі сільськогосподарських угідь у структурі земельного фонду Львівської області. Пропозицію пояснюємо тим, що діяльність Держкомзему найбільшою мірою перетинається з аграрною галуззю в частині моніторингу і контролю сільськогосподарських угідь, використовуваних у процесі аграрного виробництва.

З метою ідентифікації аналогічних трансакційних витрат інших державних структур коефіцієнтом розподілу обрано частку сільського господарства у структурі ВВП області. Це мотивуємо тим, що обсяг витрат державного регулювання та контролю в конкретному секторі економіки значною мірою визначається масштабами цього сектору, а масштаб, зокрема, можна оцінити питомою вагою продукції галузі у структурі ВВП.

На другому етапі дослідження для кількісної оцінки рівня трансакційних витрат у межах економіки чи окремих її галузей (у даному випадку – аграрної) та можливості подальшого використання даних про рівень трансакційних витрат в аналізі характеру впливу цього виду витрат на господарюючі суб'єкти ми запропонували ввести у практику економічних досліджень показники навантаження трансакційного сектору на сектор реального виробництва, що показують, який обсяг трансакційних витрат (присутніх у трансакційному секторі) припадає на одиницю показників стану (або результатів діяльності) господарюючих суб'єктів (наприклад, на 1 грн валової продукції аграрних підприємств, 1 грн виробничих витрат, 1 га площі сільськогосподарських угідь тощо).

Ці показники доцільно розраховувати за формулою

$$H = \frac{\sum TV}{\sum P}, \quad (1)$$

де H – навантаження трансакційного сектору (галузі чи економіки в цілому) на сектор реального виробництва, грн;

TV – сумарний обсяг трансакційних витрат у трансакційному секторі відповідної галузі (економіки в цілому), грн;

P – підсумок за відповідними економічними показниками стану (результатів діяльності) господарюючих суб'єктів (сукупний обсяг валової продукції, сума виробничих витрат, сумарна площа сільськогосподарських угідь тощо).

За запропонованою формулою ми розраховували показники навантаження трансакційного сектору аграрної галузі на сектор реального виробництва (табл. 1).

За результатами дослідження встановлено, що обсяг трансакційних витрат, який припадає на одиницю основних економічних показників (ОЕП) стану (результатів діяльності) сільськогосподарських підприємств, у 2010 р. порівняно з 2007 р. знизився більше ніж наполовину. Зокрема, найбільших змін зазнали показники навантаження трансакційного сектору аграрної галузі в розрахунку на 1 грн вартості оборотних фондів (-69,2%) та на 1 грн повних витрат (-57,2%). Такий стан речей, згідно із

результатами наших додаткових досліджень, які не описані в цій статті, зумовлений випереджувальним зростанням показників функціонування реального сектору порівняно з показниками трансакційного сектору.

Єдиним показником, який показав приріст 55,8%, було навантаження трансакційного

сектору на одного працівника. Згідно з даними статистичних матеріалів, це пояснюється скороченням кількості працівників, зайнятих у сільськогосподарському виробництві, на фоні збільшення трансакційних витрат державного управління у галузі.

Таблиця 1

Навантаження трансакційного сектору аграрної галузі на сектор реального виробництва у Львівській області*

Навантаження трансакційного сектору аграрної галузі, грн, у розрахунку на:	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2010 р. до 2007 р., %
1 грн валової продукції	0,67	0,56	0,31	0,30	44,1
1 га площі с.-г. угідь	2222,5	2460,4	1819,0	1959,4	88,2
1 працівника, тис. грн	37,6	52,3	45,8	58,5	155,8
1 грн виробничих витрат	0,63	0,48	0,30	0,28	44,5
1 грн повних витрат	0,80	0,61	0,34	0,34	42,8
1 грн доходу від реалізації	0,60	0,49	0,28	0,27	44,9
1 грн вартості основних фондів	0,68	0,59	0,36	0,37	54,1
1 грн вартості оборотних фондів	0,55	0,36	0,20	0,17	30,8

*Розраховано на основі даних Головного управління статистики у Львівській області.

Про зміну показників навантаження трансакційного сектору на сектор реального виробництва важко говорити як про позитивне чи негативне явище без додаткових, поглиблених досліджень. З одного боку, раціональний, оптимальний розподіл потоків трансакційних витрат у межах ринкового механізму сприяє суттєвому підвищенню ефективності взаємодії економічних суб'єктів між собою. У такому разі зростання або зменшення рівня навантаження трансакційних витрат у бік оптимального значення приносить ефект.

Однак за сучасних умов, коли цілеспрямований контроль і регулювання сфери функціонування потоків трансакційних витрат не здійснюється, а ринкові сили, на наш погляд, не в змозі забезпечити автоматичну оптимізацію цих потоків, коливання показника навантаження сектору трансакційних витрат на виробничий сектор може лише свідчити про стихійний

характер функціонування зазначених потоків.

На третьому етапі дослідження ми провели оцінку впливу трансакційних витрат на ефективність функціонування економічних суб'єктів аграрної галузі з використанням описаного вище показника. З цією метою на-ми було здійснено кореляційно-регресійний аналіз залежності між рівнем навантаження трансакційного сектору на одиницю ОЕП сільськогосподарських підприємств Львівської області та рівнем отриманого ними прибутку в цьому ж розрахунку з використанням програмних засобів MS Excel (табл. 2). Досліджуваний період – 2007–2010 рр.

Кореляційно-регресійний аналіз ми здійснювали в три етапи за загальноприйнятою методикою [6, с. 100-120]:

2) розрахунок коефіцієнтів кореляції (r) для порівнюваних пар величин, які описують

тісноту взаємозв'язку між досліджуваними показниками, а також відповідні коефіцієнти детермінації, на підставі яких можна робити висновок про ступінь впливу факторної ознаки на результативну;

3) визначення похибки коефіцієнтів кореляції (S_r);

4) обчислення критерію значущості (t_r) для кожного з коефіцієнтів кореляції, що дало змогу зробити висновок про суттєвість встановленого на попередніх етапах взаємозв'язку.

Таким чином, за результатами порівняння критерію значущості коефіцієнтів кореляції з критичними значеннями коефіцієнта Стюдента доведено наявність щільного зв'язку між такими показниками:

- навантаженням трансакційного сектору на 1 грн виробничих витрат і рівнем прибутку в цьому ж розрахунку;

- навантаженням трансакційного сектору на 1 грн вартості оборотних фондів і рівнем прибутку в аналогічному розрахунку.

Вірогідність такого зв'язку в обох випадках становить близько 95%.

Таблиця 2

Результати кореляційно-регресійного аналізу впливу показників навантаження трансакційного сектору (ТС) на ефективність сільськогосподарського виробництва

Порівнювані показники		Коефіцієнт кореляції (r)	Коефіцієнт детермінації (D)	Похибка коефіцієнта кореляції (S_r)	Критерій значущості коефіцієнта кореляції (t_r)
Навантаження ТС* на 1 грн валової продукції, грн	Прибуток на 1 грн валової продукції, грн	0,67	44,4	0,527	1,265
Навантаження ТС на 1 га площі с.-г. угідь, грн	Прибуток на 1 га площі с.-г. угідь, грн	-0,66	43,4	0,532	-1,239
Навантаження ТС на 1 працівника, тис. грн	Прибуток на 1 працівника, тис. грн	0,78	61,0	0,441	1,769
Навантаження ТС на 1 грн виробничих витрат, грн	Прибуток на 1 грн виробничих витрат, грн	0,95	90,0	0,224	4,243
Навантаження ТС на 1 грн повних витрат, грн	Прибуток на 1 грн повних витрат (коефіцієнт рентабельності), грн	0,69	47,5	0,512	1,346
Навантаження ТС на 1 грн доходу від реалізації, грн	Прибуток на 1 грн доходу від реалізації, грн	0,61	37,6	0,559	1,097
Навантаження ТС на 1 грн вартості основних фондів, грн	Прибуток на 1 грн вартості основних фондів (коефіцієнт фондорентабельності), грн	0,07	0,5	0,705	0,104
Навантаження ТС на 1 грн вартості оборотних фондів, грн	Прибуток на 1 грн вартості оборотних фондів, грн	0,91	82,1	0,299	3,031

Щодо першої позиції, то коефіцієнт кореляції в даному випадку додатний і становить 0,95. Це дає підстави зробити висновок, що при збільшенні навантаження трансакційного сектору на 1 грн виробничих витрат відбувається пов'язане з цим підвищення рівня прибутку, одержаного на одиницю таких витрат.

При цьому результативна ознака (рівень прибутку) залежить від факторної (навантаження трансакційного сектору) на 90%.

У другому випадку коефіцієнт кореляції складає 0,91, що свідчить про пряму залежність рівня прибутку з розрахунку на 1 грн оборотних фондів від аналогічного навантаження трансакційного сектору (на 82,1%).

Залежність є цілком логічною, адже фактично досліджувані нами трансакційні витрати державного регулювання в аграрній галузі спрямовані на покращання якості середовища функціонування господарюючих суб'єктів, а з цим безпосередньо пов'язане підвищення ефективності господарської діяльності. Факт зниження рівня прибутковості аграрних підприємств, що супроводжується зменшенням навантаження вибраного сегмента трансакційного сектору на сектор сільськогосподарського виробництва та уже зазначеного випереджувального зростання показників функціонування реального сектору порівняно з обсягом трансакційного, свідчить про недостатню ефективність заходів державного регулювання в аграрній галузі.

Виявлена залежність між показниками 1) навантаження трансакційного сектору на 1 грн виробничих витрат і рівнем прибутку в цьому розрахунку та 2) навантаження трансакційного сектору на 1 грн вартості оборотних фондів і рівнем прибутку в цьому розрахунку, на наш погляд, пов'язана з особливістю досліджуваної вибірки. Адже значну частину трансакційних витрат державного управління в галузі сільського господарства становлять витрати на фінансування програм підтримки сільського господарства тощо, які сприяють зменшенню виробничих витрат та підвищенню рівня віддачі з одиниці затрачених ресурсів (програми модернізації матеріально-технічної бази, програми відшкодування витрат тощо).

Висновки.. Отже, результати нашого дослідження доводять прямий взаємозв'язок між рівнем трансакційних витрат в аграрному секторі економіки та ефективністю функціонування господарюючих суб'єктів. Очевидно, що така залежність є актуальною і для інших галузей та для економіки в цілому, оскільки методика проведення нашого дослідження не має специфічного характеру, притаманного суто галузі сільського господарства.

Запропонована система показників навантаження трансакційного сектору (трансакційних витрат) на одиницю ОЕП дозволяє кількісно виразити рівень трансакційних витрат у межах конкретного економічного середовища, є придатною для використання в процесі економічного аналізу, зокрема під час дослідження взаємозв'язків між явищами та процесами, порівняння характеристик окремих економічних середовищ тощо. Вважаємо, що показник навантаження трансакційного сектору (трансакційних витрат) виступає важливим доповненням методології економічних досліджень, зважаючи на постійно зростаючі вимоги до економічної науки, що диктуються сучасними умовами.

Запропоновані показники можуть використовуватися також в аналізі господарської діяльності економічних суб'єктів мікрорівня (підприємств, зокрема аграрних). Однак за умови відсутності відокремленого бухгалтерського обліку трансакційних витрат, що є характерним для загальноприйнятих облікових систем на сучасному етапі, розрахунок цих показників є досить громіздким та наближеним. Тому розробка цілісної системи бухгалтерського обліку, яка б передбачала відокремлений збір даних про трансакційні витрати підприємств на окремих рахунках, є, поряд із порушеною у цій статті темою, предметом наших подальших наукових досліджень.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК

Вільямсон О. Економічні інституції капіталізму: фірми, маркетинг, укладання контрактів / О. Вільямсон. – К. : АртЕк, 2001. – 472 с.

Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки / Д. Норт. – К. : Основи, 2000. – 198 с.

Булєев И. П. Управление трансакционными издержками в переходной экономике / И. П. Булєев. – Донецьк, 2002. – 154 с.

Пустовійт Р. Ф. Інституціональна специфіка досліджень внутрішньофірмових відносин “принципал – агент” / Р. Ф. Пустовійт // Наукові праці ДонНТУ. – Донецьк : ДонНТУ, 2005. – Вип. 89-2. – С. 14-21. – (Серія економічна).

Архієреєв С. І. Розвиток трансакційного сектору економіки України [Електронний ресурс] / С. І. Архієреєв. – Режим доступу : http://www.niisp.gov.ua/vydanna/panorama/issue.php?s=epol2&issue=2003_1.

Статистика : підручник / за ред. С. С. Герасименка. – К. : КНЕУ, 2000. – 467 с.

